

MARIO ESCOBAR

Avarsói tanár

MARIO ESCOBAR

Avarsói tanár

KOSSUTH KIADÓ

A kiadás alapja:
Mario Escobar: *El Maestro*
First published by HarperCollins Español in 2021

Fordította
Mester Yvonne

Szerkesztette
Tóth Emese

Borítóterv
Csermák Annamária

ISBN 978-963-544-922-4

Minden jog fenntartva

© HarperCollins *Español* 2021
© Kossuth Kiadó 2023
© Hungarian translation Mester Yvonne 2022
Borítókép © 123rf

Felelős kiadó Pappas Georgios,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Gróf Levente
Korrektor Kővári Bettina
www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

Nyomtatta és kötötte a Central Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető Balizs Attila vezérigazgató
www.dabasprint.hu

*A tanároknak, jóknak és rosszaknak,
akik segítettek kialakítani mai valónkat.*

*Janusz Korczak emlékére, aki tudta,
hogy a méltóság az egyetlen olyan kincs, amelytől soha
senki nem foszthat meg bennünket.*

„Nem azért vagyok itt, hogy szeressenek és csodáljanak, hanem hogy elvégezzem a dolgom, és én szeressek másokat. Nem a társadalom kötelessége, hogy rajtam segítsen; az én feladatomban, hogy őrököljek a világ és az emberség felett.”

Janusz Korczak

„Csakis annak van joga fennmaradni mások számára, amit magam is meg akarok őrizni. Szóljatok hát helyettem, emlékek, és tükrözzetek vissza valami keveset az életemből, mielőtt végképp elnyelne a sötétség.”

Stefan Zweig: *A tegnapi világ*

„Szabadok akartunk lenni, és senkinek sem akartunk tartozni a szabadságunkkal.”

Jan Stanisław Jankowski,
a lengyel ellenállás vezetője

Bevezető

2018 JÚLIUSÁBAN, még mielőtt a világ szélsőségesen veszélyessé vált volna, Limába utaztam, hogy részt vegyek Peru leg-rangosabb könyvfesztiválján. Először jártam a városban, több ízben dedikáltam, illetve előadásokat tartottam a fesztiválon; azt azonban nem tudtam, hogy a HarperCollins Español csapata meglepetéssel készül számomra. Egyik reggel ellátogattunk a város egyik legjelentősebb zsinagógájába. Miután körbejártuk az épületet, megjelent egy idős férfi, akinek bemutatnak. Nyugodt volt, és udvarias; helyesen beszélt spanyolul, lengyel akcentussal. Hirsch Litmanowicznak hívták, holokauszt-túlélő volt. Előbb Auschwitzban, majd Sachsenhausenben raboskodott. Hirszt egy kis gyerekcsoporttal együtt különféle kísérletnek vetették alá az SS könyörtelen orvosai. Sikerült túlélnie a borzalmakat, és – viszontagságos, németországi és franciaországi utazásokat követően – eljutnia Peruba. Életének egy részét a híres Spielberg-film, a *Schindler listája* is megörökítette. Miután meghallgattuk lenyűgöző tanúságtételét, egy kiállítást is megtekintettünk a zsinagógában, *Janusz Korczak élete a gyermekekért* címmel. Eltettem egy kártyát az eseményről, Janusz Korczak fotójával.

Egy évvel később a dolgozószobámban észrevettem a kis kártyát, amelyet korábban feltettem a polcra. A fényképen lévő férfi keskeny, élesen metszett arcával, szomorú tekintetével és őszes szakállával Don Quijote de la Manchára, Miguel de Cervantes halhatatlan alakjára emlékeztetett. Korczak gyakran „egy örült fiaként” beszélt magáról. Mindig is rettegett attól, hogy örökölte apja mentális betegségét; ehelyett azonban a gyerekek szószólója lett. Abban a pillanatban elhatároztam, hogy megírom gyönyörű, szívbe markoló történetét.

Az orvos-pedagógus – valódi nevén Henryk Goldszmit – a XX. század első felében forradalmasította a pedagógiát. Kiváló íróként, újságíróként és rádiós személyiségként tevékenykedett, legnagyobb eredménye mégis az volt, hogy Varsóban otthont teremtett az árván maradt zsidó gyerekeknek. Jelentős gondolataiból az 1959-es Gyermekjogi Nyilatkozat is merített.

Két évvel limai tartózkodásom után újabb izgalmas útra indultam. Ezúttal Varsóba tartottam, miután felterjesztettek az Empik regényírói díjra, amelyet az év legkelendőbb könyvei szerzőjének ítélnek oda. Az Empik Gála délelőttjén a családommal felkerestem a Korczak-féle árvaház épületét. A fehérre festett, egyszerű, letisztult formavilágú homlokzat mögötti világ beteljesítette a tanár álmát, aki boldog, szabad minden napokat igyekezett teremteni a szerencsétlen sorsú gyerekeknek, hogy később a világ jobbítására alkalmas nők és férfiak válhassanak belőlük.

Este átvettem az Empik-díjat, s a díjátadót országos szinten sugározták. Amint izgatottan felmentem az emelvény lépcsőjén, eszembe jutott, mennyit szenvedett a különféle hatalmak-

nak, mindenekelőtt a náci és a szovjet diktatúrának kiszolgáltatott lengyel társadalom. Arra gondoltam, hogy Korczak alakja fényesen ragyogott a legsötétebb korban is, és felidéztem Stefan Zweig szavait: *„Végül is minden árnyék a fény leánya, és csak az élt igazán, aki megismerte a fényt és a sötétséget, a háborút és a békét, a bukást és a dicsőséget.”*^{*}

A varsói tanár sokkal több, mint Janusz Korczak élete és a varsói gettóban lévő árvaház története. Mindenekelőtt azoknak igyekszik emléket állítani, akik átérték a világtörténelem legsötétebb pillanatait. Amikor úgy tűnt, hogy a gonosz mindörökre teret nyer Európában, ők akkor azért küzdöttek, hogy a varsói gettó poklát élhető helyé varázsolják. Akárcsak a holtakért szóló zsidó Kádis, e könyv is azt célozza, hogy ne feledkezzünk meg arról azokról, akik szenvedtek a szabadságért.

Madrid, 2020. június 22.

---

* Stefan Zweig: *A tegnap világa*. A részletet fordította: Mester Yvonne.

Prológus

VARSÓ, 1945. JÚNIUS 22.

AZT MONDJÁK, HA KIEJTJÜK A HALOTTAK NEVÉT, életre kelnek. Amint a tanár úr titkos naplóját olvasom, azon tűnődöm, hogy talán épp ez a hozzám hasonló írók és szerkesztők szerepe és küldetése, hogy visszalopják az életbe az idők és a sok viszontagság során elfeledett történeteket. Kinézek az ablakon romokban heverő, szeretett városomra, amely olyan yira kivérzett, még mindig a halál ostromát nyögi, s közben azon jár az eszem, vajon ez a történet képes lesz-e kiszakítani bennünket a csüggedésből. A nyár békét hirdet, ugyanakkor ismét béklyóba verték népünket. Mily röpké is volt a felhőtlen boldogság! Népünket folytonos nyomorúság sújtja. Generációkon át a cáristák, az osztrákok és a teutonok rabigájától szenvedtünk; évtizedekkel ezelőtt egyszer már megszabadultunk a szovjet csapástól, amely most ismét könyörtelenül lesújtott ránk.

Agnieszka Ignaciuk alig néhány napja számolt be nekem a naplóról. A könyvek jóval azelőtt megszületnek, hogy a kiadó

eljuttatná őket a nyomdába, majd a könyvkereskedő a lelkes olvasóhoz. Minden történetnek lelke van, amely jócskán megelőzi a nyomtatott, a gondosan kötött gerincet és az aranyfóliával gravírozott borítót. Agnieszkanak sikerült kiszabadulnia a gettó borzalmából, és a háború hátralévő részében egy házban rejtőzködött, Krakkó külvárosában. Ő és a fia azon kevés néma tanúk közé tartoznak, akik túléltek egy teljesen eltűnt világot; mintha több galaxis is megszűnt volna ragyogni az égen; a csillagok fénye beleolvadt a szörnyű sötétségbe, amely a világ fölé borult az elmúlt öt évben. Most pedig, az emberiség szörnyű telének egyik éjjelén az a törekeny, szép, okos tekintetű nő a kezembe adta Janusz Korczak gépelt kéziratát. Olyan érzés volt, mintha valami tiltott gyümölcscsel ajándékozott volna meg, amely által még abból a kis paradicsomból is kiűzetnék, amit magam körül kialakítottam. Miután túléltem a náciakat és megmenekültem az 1944-es felkelés mézárásaitól, végre visszatértem a hivatásomhoz; habár még nem tudtam, hogy minden teljesen megváltozott.

Kibontottam a spárgát, amely a kéziratot fogva tartotta, majd mohón kifejtettem a durva, kávé- és hamufoltokkal teli papírosból. Végigsimítottam az első, megsárgult oldalakat; a sarkok rongyosak voltak, az oldalak kissé gyűröttek; mielőtt azonban belemerültem volna az olvasásba, felidéztem a tanár úr alakját. Mindenki az öreg professzorként ismerte; rádióműsorai, regényei és gyerektörténetei nagy népszerűségnek örvendtek. De számomra ő volt a tanár úr, akit jóval a háború előtt egy nyári táborban ismertem meg, amikor még csak álmodoztam, és azt hittem, az élet egy hosszú menetelés a dicsőség felé vezető úton.

A VARSÓI TANÁR

Olvasni kezdtem az első sorokat, és gombóc szorongatta a torkom. Lassan szertefoszlottak a betűk, és a fülemben felcsendült a tanár úr erőteljes, magabiztos, édes és bölcs hangja. Minden megszűnt létezni körülöttem. A baljós nyár, a város csonka épületei, melyek szép homlokzatából alig maradt valami; a tarackokkal teli, hepehupás, életveszélyes utcák; a rongyos gyerekek; az éhségtől és a szovjet katonák zaklatásaitól lesóványodott nők. Csak ő és én maradtunk, a romvilág közepén.

Első rész

AZ UTOLSÓ NYÁR

1. FEJEZET

Madarak Varsó felett

VARSÓ KÜLVÁROSA, 1939. SZEPTEMBER 1.

TANÍTVÁNYAIM OLYAN ELSZÁNTAN IGYEKEZTEK ELLENÁLLNI a nyár végének, akár a kétségbeesett hajótörtek, akik a mentőövbe kapaszkodnak a vihar közepén. Abban az életkorban, amikor a létezés még örökkévalónak tűnik, semmi sem elégíti ki a fiatal elmét, amely az utolsó pillanatig ki akarja élvezni a kiélvezhetőt, s minden cseppet ki akar préselni az időből; akár a gyerekek a gyönyörű narancsokból, amelyeket Stefania aznap délután hozott nekünk. Amint odaért a folyóhoz, gyerekek és tanárok egyként felé fordultunk. Már túl volt azon a koron, amikor a szépség csak külső adottság, bár én még gyönyörűnek láttam. Három évtizeddel korábban találkoztunk, és nélküle hiábavaló lett volna az életem. Fekete haja kezdett őszbe fordulni, és az arcán a gyerekekért való folyamatos erőfeszítés tükröződött. Egy évvel korábban Palesztinában tartózkodott. Mindketten azt terveztük, hogy ott

fogunk élni; bár elég ironikusnak tűnt, hogy két lengyel zsidó, aki végre hozzászokott a hideg északi szélhez, visszatérjen ősei meleg földjére. A gyerekek ismét összehoztak minket, és most, amikor a nyár lusta hanyatlásnak indult, és a háborúról szóló pletykák lassan jajkiáltásokká változtak, Stefa szíve ugyanolyan békés és szeretetteli volt, mint mindig.

– Fiúk, lányok! Hoztam bőven! – kiáltotta, és dobálni kezdte a narancsot a nagyobb diákoknak.

A gyerekek röptében kapták el a narancsot, majd mohón hámozni kezdték. Stefa elindult felém, én pedig nehézkesen feltápászkodtam egy kőről. Beletelt néhány másodpercbe, mire fáradt lábam megnyugodott, és sétálni kezdtünk a folyó mentén, hátha a nedves levegő kissé lehűt bennünket.

– Varsóban egyre rosszabb a helyzet. Szörnyű híreket hallani.

– Drága Stefa, ne aggódj, kérlek! Az elmúlt negyven évben folyamatosan háborúskodtunk a szabad nemzetért; megvív-tuk a varsói csatát a szovjetek ellen, mégis túlélünk minden viszontagságot. A lengyelek hozzászoktak már a szenvedéshez. Minden egyes nemzedék megvívja a maga harcát; mi ketten már a miénk végén járunk, és hamarosan mások veszik át a helyünket a világban.

Stefa összevonta a szemöldökét; nem tetszett neki a szavaimból áradó, megingathatatlan nyugalom. Úgy gondolta, hogy én mindent megmagyarázok; mintha az emberi szív olyan kiszámítható volna. Aztán felnézett. Úgy ragyogott az égbolt, mintha semmi sem foszthatna meg bennünket a békességétől.

– Minden generáció olyan, mint az egyes évszakok, amelyek aztán végtelen körforgásban ismétlődnek. Örök újjászületésben létezzük, amely tavasszal kezdődik, amikor minden

oly szilárdnak és rendíthetetlennek tűnik, és az emberek azt hiszik, hogy ez mindörökké így marad. Majd jön a nyár, egy újabb generáció, amely mindent fenekestül felfogat; ez a kreatív, provokatív nemzedék ébredése, amely megkérdőjelezi az alapokat, és utat enged az ősznek. Ekkor az új nemzedék ismét felfedezi az individualizmust és az ember azon képességét, hogy személyes eredményeket érjen el; a szociális kohéziót azonban elhanyagolja, míg a nyakára nem nő minden generáció legpusztítóbbika és legveszélyesebbike, a tél. Ez sosem látott társadalmi válságot hoz, és kiirtja mindazt, ami addig szilárdnak, majd bizonytalannak tűnt. És felesleges szembeszállni azzal, ami elkerülhetetlen.

Barátnőm megállt, és a békés, mégis folyamatos mozgásban lévő víz ezüstös csillogását figyelte.

– Ezzel csak azt akarod mondani, hogy ami most következik, az elkerülhetetlen, és semmit sem tehetünk, hogy feltartóztassuk.

Éreztem a víz tükröződését kerek szemüvegemen; megsimítottam ritkás kecskeszakállam, és néhány másodpercig figyeltem magam a folyó visszatükröződésében. Meglepődtem, hogy elgyötörtnek látom magam; mintha az idő kíméletlenül felszántotta volna az arcom, és lemosta volna róla a rózsás üdeséget.

– Én immár hat évtizedes vagyok; hatszor voltam gyerek, és nem tudom, leszek-e még. Előbb-utóbb mindannyian eltűnünk, Stefa, csak idő kérdése. Az emlékek egyre homályosabbak, s ez is a halál könyörtelen közeledését hirdeti. Gondolj csak korunk nagy embereire! A császárok, iparosok és forradalmárok sok száz akadályt legyőztek, hogy feljussanak

a csúcsra; s ugyan mi hasznuk volt belőle? Egy évtizednyi dicsőség; a szerencsésebbeknek kettő vagy három; aztán végül őket is hatalmába kerítette a fáradtság. Az öregkor fáradtsága; amikor esténként kimerülten zuhanunk az ágyba, reggelente pedig alig van bennünk szufla.

Stefa nevetni kezdett, mint mindig, amikor efféle transzcendentális mélységekbe merültem. Tudta, hogy saját magamat is képes vagyok irritálni és felbosszantani.

– Minden egyes beszélgetés veled végződik. Sosem találkoztam még senkivel, aki ennyire szeretné és gyűlölné magát egyszerre. Lehet, hogy öregek vagyunk, de velük mi lesz? Mit mondasz nekik, ha a nácik megszállják Lengyelországot? Hogy te már harcoltál a nagy háborúban, és most rajtuk a sor, hadd szenvedjenek ők is?

– Jobb lesz, ha visszamegyünk a gyerekekhez. A nácik pedig tegyék csak, amit tenniük kell. Úgy tűnik, a háború elkezdhetetlen; csakhogy most már nem olyan nagy a lelkesedés, mint 1914-ben, és még sokkal kisebb, mint 1920-ban. Nem hinném, hogy sokáig tartana, és remélem, ismét azt kapják, amit érdemelnek.

Lassan visszasétálunk a gyerekcsoporthoz. Míg a nagyobbak politikáról beszéltek, a kicsik gondtalanul a folyóban hancúroztak. Kedvem lett volna velük tartani. Ha az ember felnő, folyton csak aggódik, hogy mi történhet, és hogy mi nem tetszik neki a világban; mintha semmin sem tudnánk változtatni. Megálltunk előttük; már befalták a narancsot, és a héjakkal dobálták egymást, mintha lövedékek volnának.

Agnieszka odalépett tízéves fiával. Csak rövid ideig volt még velünk, de gyorsan alkalmazkodott a Dom Sierot, árva-

házunk szokásaihoz, amelyet oly fáradságos munkával hoztunk tető alá és tartottunk fenn, és amelyet a konzervatív sajtó a szegények palotájának nevezett.

– Korczak doktor, hallotta a szóbeszédet? Mielőtt ma kora reggel elhagytuk volna a várost, arról beszéltek a rádióban, hogy...

– Agnieszka, hónapok óta mindenfélét beszélnek. Adolf Hitler nyilvánvalóan eltökélte, hogy visszaszerzi Gdańskot; a szíve mélyén azonban arra vágyik, hogy egész Lengyelországot elfoglalja, aztán Európát is, már ha Chamberlain megengedi neki. A legjobb, amit tehetünk, ha hagyjuk megtörténni a dolgokat; legyen úgy, ahogy Isten akarja.

A fiúk is egyre türelmetlenebbek voltak, mintha lengyel vér forrt volna ereikben. Több kommunista is volt közöttük, akik azt akarták, hogy az országból szovjet köztársaság legyen; és néhány cionista is akadt, akik pedig azt az álláspontot képviselték, hogy az összes zsidónak vissza kell térnie az ígéret földjére. Azonban mind osztoztak a nemzetiszocialistákkal szembeni megvetésükben.

– Rendben! – emeltem fel a kezem. – A fasiszták pontosan azt akarják, hogy egy ilyen szép napon, mint a mai, ráadásul pénteken, a hétvége előestéjén, az ő háborús terveikről diskuráljunk. Három éve visszafojtjuk a lélegzetünket; az lesz, aminek lennie kell.

Szavaim csak még jobban felébresztették bennük a vitakedvet; én pedig közönyt színlelve feltettem a szemüvegem, és visszaültem a kőre.

– Egyedül a szovjetek képesek megfékezni a nácikat; Sztálin majd megvéd bennünket! – szólalt meg az egyik nagyobb fiú.

– Na és Spanyolországgal mit tettek a polgárháborúban? Végül magukra hagyták őket, és most a szegény köztársaság száműzetésbe kényszerült; Franco tábornok pedig vasmarokkal tartja a gyepelőt. Meg kell várnunk az angolok és a franciák segítségét – felelte egy másik.

A heves párbeszéd közepette Lukasz, Agata fia lépett hozzám, és felmutatott egy békát. A víz közelében fogta; a kezembe tette, én pedig jó ideig bámultam.

– Gondolod, ha megcsókolom, gyönyörű királyfi lesz belőle? – tréfálkoztam.

– Nem, tanár úr, ez csak egy béka.

Összeráncoltam a szemöldököm, a felnőttkor átka ismét feltűnt előttem.

– Nem, kedves Lukasz, ő egy herceg. Igornak hívják, és ha találna egy gyönyörű hercegnőt, visszanyerné a külsejét és a királyságát.

A fiú elkomorodott; mintha a fantázia a legkomolyabb büntett lett volna, és én csak ugratnám.

– Nem mondhatasz le a képzeletedről! A világnak sosem volna szabad olyanná válnia, mint amilyenként a felnőtt társadalom ránk kényszeríti. Továbbra is ők az irányadók – mondtam a kicsikre mutatva, akik abban a pillanatban épp szárazföldi csatát vívtak.

Majd egyszeriben felpattantam, és elindultam a gyerekek felé. Rögvest rám mosolyogtak, belém csimpszakodtak, és a karomnál fogva vonszoltak, hogy csatlakozzam hozzájuk. Én, aki gyerekkoromban sosem játszottam más gyerekekkel, most folyamatosan élvezhetem a társaságukat.

– Tanár úr, te a mi csapatukban leszel – közölte a kis Pawel, aki csak néhány hónapja volt velünk; egy villamos elgázolta az apját, amint részegen átment az úton. Bár szörnyen hangzik, abban a pillanatban úgy gondoltam, ez a lehető legjobb, ami történhetett vele.

– Természetesen veletek vagyok.

Kacper ekkor megrántotta a ruhaujjamat.

– Nem, velünk lesz! Mi kevesebben vagyunk, és kisebbek is.

Kacper láttán mindig meglágyult a szívem; szőke fürtjeivel és egymáshoz közel ülő fekete szemével úgy festett, mint egy kis kerub, s elevensége senkit sem hagyott nyugodni.

– Attól tartok, a mi ki kerubunknak igaza van; segítenem kell a gyengébbeken.

Végül csatlakoztam a gyerekekhez, és fakardokkal viaskodni kezdtünk, fenyőtobozokkal dobálóztunk, és elbujdostunk a bokrok között. A háború mindig is a gyerekek egyik legszórakoztatóbb játéka volt.

Egyszeriben valami dörgésféle hallatszott a derült égből; mivel egy szál felhő sem volt odafent, pásztázni kezdtem a horizontot. Aztán megpillantottam az ezüstmadarakat, amint formációba rendezve Varsó felé tartanak.

A gyerekek megtorpantak; a tanárok és a tanulók felálltak, majd hosszú csend következett, amelyet csak a *Junkerek* dízelmotorjainak zúgása sértett meg. Dühösen néztem őket, égett a szemem, és össze kellett szorítanom a fogam.

Zarathustrára, Nietzsche hamis prófétájára gondoltam, az örültre, aki haragban a világgal, félőrülden halt meg. A filozófus emberfeletti emberről szóló próféciai beteljesülni látszóttak. Kacper arca szinte összezsugorodott a rémülettől és a za-

varodottságtól, és úgy a lábamhoz tapadt, mintha én fel tudnám tartóztatni az átkozott háborút. Ekkor határoztam el, hogy legyőzöm azokat a szörnyetegeket, akik meg akarták hódítani a világomat. Eldörmögtem Franciszek Karpiński *Reggeli dalát*: „Az ember, akit megalkottál, megváltottál s adományokkal elhalmoztál...”

A kislány felnézett, és amint meghallotta a dúdolásomat, újból elmosolyodott, pedig a motorok még mindig fenyegetően zúgtak. Megöregedve, évekig tartó keresgélés után végre tudtam, hol a helyem a világban; ökölbe szorítottam sovány, beteg kezem, és úgy éreztem magam, mintha én volnék a leg-hatalmasabb ember a földön. A „kiscsibémnek” köszönhettem az erőt, meg a csillagnak, amelyet nagyanyám mindig ott látott gyermeki arcomon. Tudtam, hogy ragyognia kell, ha kiüresedik az ég, és minden sötétségbe borul.